
La coartada demogràfica y el discurso de la involución en España

Andreu Domingo (ed.)

Barcelona: Icaria, 2023. 290 p. (Akademeia; 193)

ISBN 978-84-19778-41-3

CARLES XAVIER SIMÓ-NOGUERA

Universitat de València

carles.simo@uv.es

L'agenda involucionista de l'extrema dreta ha trobat en la demografia un brollador des d'on agafar fets i idees per a la manufactura dels seus discursos. L'ús que se'n fa no es fonamenta, ni tampoc ho pretenen els seus ideòlegs, en el debat ni en el mètode científics. Tanmateix, això no sembla cap obstacle per a l'expandiment del seu ideari. El llibre *La coartada demogràfica y el discurso de la involución en España* desemmascara els falsejaments i les simplificacions retòriques, i reconstrueix l'origen de les al·legories i metàfores del programa reaccionari mitjançant l'ús de la demografia. Es tracta d'un llibre important per a la demografia. És una obra coral on participen investigadors i investigadores de la demografia, la sociologia, la geografia i fins i tot del periodisme, alguns de pertanyents o vinculats al Centre d'Estudis Demogràfics, altres a la Universitat Pablo Olavide, a la Universitat de la Corunya, a la Universitat de Sevilla i al Centre Superior d'Investigacions Científiques.

El pròleg es construeix sobre la idea del lloc central que ha ocupat la demografia en l'ordenament polític de les societats humanes, sobretot pel que fa a qüestions com la grandària, la composició, la dinàmica i la reproducció de les poblacions. En un estil assagístic i des de la teoria de la població, Andreu Domingo hi assenyala que la gènesi d'aquestes consideracions sobre els temes poblacionals es troba tant en la revolució de les idees, i concretament en el liberalisme polític, com en l'extraordinària mutació que experimenten les poblacions en el seu pas de l'antic al nou règim demogràfic. L'autor segueix les petjades de la producció del discurs involucionista que, amb les seves elaboracions retrotòpiques i demodistòpiques, empra la demografia com a coartada a l'esquena dels professionals que conreen aquest camp d'estudi. Pel lloc clau que ocupa en aquesta producció discursiva al voltant de la demografia, la convergència actual de les idees neoliberals amb les neoconservadores rep una atenció especial ja en el pròleg.

El cos del llibre es divideix en tres parts. La primera reuneix tres treballs de recerca sobre el discurs polític. Julio Pérez Díaz enceta aquesta part amb una investigació sobre els orígens de l'ideari natalista a l'Estat espanyol i els seus fonaments europeus. L'autor, hàbilment, relaciona

l'evolució de la dinàmica de la població amb el recorregut de l'ideari natalista, amb especial atenció al natalisme franquista i el seu fracàs, al *baby-boom*, i a l'inici del declivi de la fecunditat en la segona meitat de la dècada dels setanta del segle passat. És d'especial rellevància el treball d'investigació sobre els grups d'interès al darrere de la propaganda natalista i la seva relació amb els partits i mitjans de comunicació conservadors, els quals no tenen en els seus quadres professionals competents de la demografia. La informació que aporta aquest capítol sobre els creadors de l'ideari natalista i la connexió amb els grups neoliberals i neoconservadors resulta decisiva per a entendre la deriva actual de la ultradreta.

Andreu Domingo és l'autor d'un capítol central del llibre, el segon. Funciona com una columna vertebral que sosté l'estructuració temàtica de l'obra col·lectiva. Es tracta d'un capítol substancial per a qui conrea la teoria de la població amb un fort interès per les consideracions epistemològiques de la demografia. S'organitza al voltant de tres metàfores demodistòpiques. Segons els valedors de la metàfora del *suïcidi demogràfic*, la persistència d'una fecunditat molt baixa ens portarà a l'extinció. La segona metàfora, l'*hivern demogràfic*, combina consideracions sobre la baixa fecunditat i sobre l'envelliment de la població. I la tercera s'obsessiona amb els fluxos migratoris com a causants del gran *reemplaçament de la població* al qual, segons els seus defensors, estem condemnats. Gran part del treball es dedica a esbrinar l'origen d'aquestes metàfores amb la intenció de conèixer les raons de la seva popularització, l'escàs o nul paper dels professionals de la demografia en la confecció d'aquests relats i les finalitats que poden tenir. S'hi defensa que, al darrere del discurs involucionista actual, hi ha la convergència en què s'han trobat el neoconservadorisme i el neoliberalisme en la defensa del capital i contra les polítiques distributives.

El tercer capítol de la primera part, elaborat en coautoría per María Aragón-Morales i Antonia María Ruiz-Jiménez, és un treball empíric que, mitjançant una anàlisi qualitativa de les intervencions parlamentàries dels diputats de Vox, estudia els relats distòpics sobre l'extinció de la nació espanyola o el *suïcidi demogràfic*. Les autores mostren especial interès en com integra Vox aquest concepte en les seves intervencions, quines causes i quines conseqüències n'assenyala, quines polítiques proposa i quin alineament tenen els seus relats amb els que articulen altres partits de la dreta radical europea.

La segona part del llibre duu el títol «Medios de comunicación y opinión pública». La formen també tres capítols, l'elaboració del primer dels quals ha estat a càrrec de Cora Cuenca Navarrete i Juan Manuel García-González. Es tracta d'un treball d'anàlisi dels discursos demogràfics apareguts en notícies de premsa en quatre mitjans periodístics (*ABC*, *El Mundo*, *El País* i *ElDiario.es*) entre gener de 2017 i juny de 2021. L'anàlisi s'organitza segons els canvis demogràfics al voltant dels quals se centren aquestes notícies, les expressions i les metàfores que hi apareixen, els experts que hi participen i els principals termes i conceptes que s'hi empenen. És fonamental, en aquest capítol, l'observació que les línies editorials dels periòdics estudiats decideixen i defineixen el llenguatge, els relats i els tipus d'experts i expertes que són consultats.

El segon capítol de la segona part versa sobre les faules i pors demogràfiques, i és obra d'Antía Domínguez-Rodríguez i Antía Pérez-Camarés. El seu objectiu és esbrinar les característiques dels qui s'acomoden en el catastrofisme poblacional i veure el lloc que ocupen les inquietuds demogràfiques en les preocupacions socials, amb l'interès de revelar si existeix un perfil alarmista. La matèria primera són les dades obtingudes a través d'un qüestionari en línia al qual han respost 394 estudiants del grau de sociologia de la Universitat de la Corunya entre maig i juny de 2021. A banda de preguntes pròpies, aquest qüestionari ha introduït preguntes del baròmetre del Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) del març de 2019 i de l'*Enquesta social general* espanyola del mateix centre. Entre els resultats destaca l'abast que està prenent el pessimisme demogràfic entre la població universitària entrevistada.

En el tercer capítol de la segona part, Jordi Bayona-i-Carrasco fa un estudi generacional sobre la importància que assoleixen els temes demogràfics en l'opinió pública a Espanya. L'autor reuneix microdades de diferents baròmetres del CIS, deu edicions de l'*Enquesta social europea* (*European social survey*) elaborades des de 2001 i cinc edicions (de 1981 a 2017) de l'*Enquesta sobre valors socials a Europa* (*European social values survey*). Amb aquestes dades s'hi reconstrueixen grups de generacions de deu anys, en què homes i dones s'analitzen separatament. S'estudien les opinions sobre el despoblament i l'envelliment, els límits eteris de la joventut i els llindars inicials de la vellesa, valors i actituds sobre la família, el matrimoni i el divorci, el nombre ideal de criatures per unitat familiar, la fecundació *in vitro*, els progenitors homosexuals i l'acceptació de les persones immigrades. Els resultats mostren una profunda escletxa d'opinions entre les generacions més distants.

La darrera part del llibre, titulada «Piedra de toque», està formada per dos capítols i se centra en la identificació de dues falsedats i l'aportació de les evidències que les desmenteixen. En el primer capítol d'aquesta tercera part, Pau Miret Gamundi se centra a provar que no és l'estructura per edats i, en concret, l'envelliment i la baixa natalitat el que ha amenaçat la solidaritat intergeneracional en què es fonamenta el sistema de pensions, sinó que més aviat ha estat l'evolució de la dependència laboral (relació entre les persones aturades i les ocupades) en el tram d'edats dels setze als setanta anys. Les evidències que aporta són suficients per a portar el debat cap a les disfuncions del mercat laboral.

Al darrer capítol, Joaquín Recaño es proposa desmentir mites i estereotips al voltant de la despoblació rural. S'hi mobilitza un generós conjunt de microdades censals, padronals, dades del nomenclàtor, a més de fonts secundàries elaborades per altres autors. S'hi prova sense embuts que el despoblament ja es detecta en els primers vint anys del segle passat i, per tant, no és un fenomen recent. Ocasionat per fluxos cíclics de migracions interiors i exteriors a l'Estat espanyol, aquest despoblament ha estat desigual en intensitat, temporalitat i localització. També són rellevants les evidències que mostren que la ruralitat no és sinònim d'espai agrari. Així mateix, és remarcable la confecció d'una tipologia d'espais rurals segons la capacitat de resiliència que l'autor fa mitjançant tècniques multivariants.

Definitivament, aquesta obra coral constitueix una lectura molt recomanable en una àmplia representació d'àrees del coneixement i no només en la demografia. Encerta en la identificació de problemes epistemològics, de debats (des)orientats des de posicions clarament acientífiques i aporta evidències de pes per a resistir l'empenta catastrofista. En la lectura es troben a faltar annexos, que s'anuncien i que no hi són, i es detecten algunes consideracions un pèl divergents sobre l'envelliment, com hom ha d'esperar en obres col·lectives. Algunes, però poques, pàgines podrien ser prescindibles i, de tant en tant, s'enyoren algunes referències i fonts que ajudarien a la reconstrucció del procés científic. Ara bé, tot això no resta de cap manera a aquesta obra col·lectiva l'èxit que assoleix en la concepció i en els resultats.